

ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԱՆ ԽՆԴԻՐԻՆ

ՎՐԱՅ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Միեւնոյն ճշմարտութեան սէրը մեզի վերջապէս պիտի առաջնորդէ որ լաւ ճաշնանք միւս կողմին Հանգամանքները, տեսութիւնները եւ կարգադրիւր, որո՞ւ Հետ որ դործ պիտի ունենանք։ Այս աեղ է որ առեւելէն մեն գտուարու թիւններէ՝ մէկուէ դիմաց կը գտնուինք։ Արեւմուտք Արեւելէ չ'ճանչնար, եւ Արեւելք ալ Արեւմուտայ չ'ճանչնար։ Այս է պատճառ որ երկուքի մէջ մերձեցում մը աշխարհ գտուար եղած է, ի՞նչ պատուութիւնը ուսումնասիրութի պիտի առնուի թէ Արեւմուտք ուղած է միշտ Արեւելքին վրայ ազդեցութիւն բանալ ցնել, առանց զայն լաւ ճանչնալու, որուն հանդէպ իւր զգացումը միշտ օտար կը մնար։ Նա յստոցաւ երբեք, թէ ինչ է Արեւելքին սիրածը, եւ ինչ է եւ ուսկից նա կը վախնայ ու կը հուսաւոր։ Այս կէտը շատ յայտնի կ'երեւի ամէ՛ք՝ աստե՛ն պապերուն կողմէ գրուած նամակներուն մէջ։ Իրաւ, անոնք յաճախ լաւ թելադրութիւններէ բողբոսած դրուածներ էին, բայց Հոռո՞ւ Արեւելքը բնաւ չէր ճանչնար, եւ դժբախտաբար յաճախ ախպիսի բաներ կը գրուէր՝ որ յարմար ու պատշաճ էին։ Բայց երբ մէկ կողմէ փութութեամբ կար Արեւելքին գործերը կարգադրել, միւս կողմէն լաւ ծանօթ չէր այն կացութիւնը որ Արեւելքին մէջ կը տիրէր, բնական էր որ աստե՛ն անգնելով անասնիկի վիճակի մօտ պիտի ստեղծուէր, եւ բաժանումը ու՛ր կամ կանուխ անհրաժեշտութեամբ առջեւ պիտի դար։ Միայն մեր օրերն ալ, դեռ մենք չենք գիշանիւր Արեւելեաններուն օրինաւոր դանդաղանքը լսել ու անոնց բաղձա՛ք կը իմանալ։

Անոնք միշտ կը գանգատուին թէ մենք իրենց բնաւ կտրուարութիւն չենք տար, եւ կը կարծեն որ մեք կը սիրենք անպիտանաւ աշխարհաբարութիւնները եւ այն զանգատները

զոտաբարութիւնները եւ այն զանգատները զորս իրենք մեզի գէ՛տ ունին։ Մենք մեր տունէն դուրս չենք ելլեր, մեր գրքերէն զոտ բան չենք կարդար, բոլոր խոդիւնները միայն մեր տեսակէտէն կը նկատենք, եւ այն աստե՛ մենք մենք զարմացումներ կը յայտնենք, որոնք Արեւելեաններուն աչքի խեղճ միտմտութիւն կ'երեւա։ — Ինչո՞ւ, կ'ըսենք մենք մեզի, ալ ճարտարները կ'մերժեն այն միտմտելը զոր Հոռո՞ւ իրենց կ'առաջարկէ, երբ որ աս իրենց Հետ աշխարհաբարաբար կը վարուի, եւ ալ չափ սիրութիւր արատաւարութիւններ կը ցուցնէ։

Իսկ ճշմարտութեան սէրը, ի՞նչ անոք հետեւինք, մեզի պիտի արգիլէր դործածել շատ մը մօտը խաղեր ու կեղծաւոր կերպեր, որոնք միւսի՛ թկնելու մեր ցա ցին մէջ բա՛շխու կը ծառային։ Անպարտաւոր ճշմարտութիւնն է միայն եւ բացարձակ անկեղծութիւնը՝ որ կ'ընէ մեզ վրկել, մեզ ալ, ուրիշներն ալ։ Թող անկեղծութիւնը երկու կողմերէն իւրաքանչիւրին ալ ներշնչէ Հի՛ս սխալներուն ու պակասութիւններուն զողջումն ու խոստովանութիւնը։ Դժմարտութիւնը, երբ Հաճուիկան ալ չըլլաւ, պէտք է որ երբեք Հեռագնելու ծառայէ, ալ միշտ միացնելու յորդորէ։

Դժմարտութեան քով երկրորդ զէնք մըն ալ կայ, որ անոր վրայ ալ Հաստատուած է։ Այն ալ անքն է և սիրելի է։ Դժմարտութիւն ինք իրեն ալ, իրաւ, մենք զօրութիւնն է։ Երբ բաճանայի պիտի մէջ, զոր հոթնասանից օրինակը կանոնական դիւրեւաւ չարքին մէջ դասած է, Զօրաստե՛լ Դարեւ Թագաւորի առջեւ կը Հատուակէ, թէ աշխարհի մէջ ճշմարտութիւն մեծ եւ զօրաւոր է քոն ցաւ

մեծ նշանակում. (Ա. Եգր. Գ. 35)։ Իրաւ ալ ճշմարտութիւնը՝ յօդակապելու մեծ ոյժ մըն է, բայց միանգամայն մտաւարդութիւն եւ բարեկամութիւն ալ ստեղծելու համար հարկւոր է վառ սէրը։ Հնար է ճշմարտութեան մը վրայ համաձայնիլ, բայց եւ նոյն տոնին կենցաղակա՛ն մէջ համաձայն չըլլալ։ Սիրոյ դէմ եղած թերութիւնները, զիրութեամբ ճշմարտութեան դէմ թերութիւններու կը տանին, մինչ սէրը ճշմարտութեան բարեկամն է եւ անոր կը ծառայէ։ Գլխաւորապէս սիրոյ պահպանութիւնն էր որ դարեւելիք ի վեր Արեւելքն ու Արեւմուտքը իրարմէ դատեց։ Երկու կողմէն ալ սոցալիստական ատելութիւն եւ հակասութիւն մը կար, որ այսօր ալ տակաւին կա, ու կը մնայ։ Գրեթէ Հօբե՛ական ժառանգութեան պէս բան մը եղած է, որ Արեւելեաններուն շատերուն վրայ գրեթէ Բ՛ական է՝ Լատիններուն վրայ ատելութեան այժոյժ նայիր։ Միեւնոյն ատեն Արեւմտեան ժողովուրդներուն համար ալ աւանդական՝ դժբեթէ քնական դարձած է, Արեւելիք երր տակ եւ անդգիւ եւ անոնցմէ հեռու լիտւանիլ, ինչ որ նոյնիսկ Բողոքականներու վրայ ալ մ'ացած է քնդանարպէս։

Պէտք է ուրեմն զիրար յարգել սկսիլ, եւ իրարու վրայ հոգածութիւն ունենալ, որ իրար սիրելու հասնինք։ Արեւելիք բախտը շատ դժնդակ եղաւ։ Նա անհամար հարածներով միայնից եղաւ։ Չայն կիսամեռ ճամբուն, մէկ կողմը Թողուցին, ինչպէս արաւկներուն ձեռքը ինկած մարդը։ Ինչ մէնք ենք այդ վերջերուն պատասխանատուն, որովհետեւ մենք Արեւելքը իրեն թշնամիներուն ձեռքը լքած Թողուցինք։ Չդոնտեցաւ Սամարացի մը, որ այդ խեղճ ու դժբաղդ վերաւորին գուժ ունենար, այլ ճահանաներ եւ Ղեւտացիներ անցան դացին, առանց մտադրութիւն դարձնելու անոր հեծածանքներուն եւ անոր թշուառութիւններուն։ Ե՛րբ միտուն իսկապէս թերեւս այս ժողովուրդներուն կացութեան վրայ, ե՛րբ մտածեցինք անոնց կործանման պատ-

մութեան վրայ, Ոչ մի երեմիական ողբ բաւական չէ անոնց հարուածին մեծութիւնը բացատրելու։ Ահա որոշակի այն կէտը, որուն վրայ կը հիմնեն Արեւելեաններ իրենց զարգացումները։ Իրենց նկատմամբ ուրիշ մշտադրութիւն չդարձուցաւ, բայց թէ՛ կրօնական տեսակէտէն՝ ուղիւով գիրնէք Հոռոմին հպատակեցնել։ Ահա բոլոր եղածը։ Այսօր ալ, երբ այդ նպատակը չը յաղկիր, անոնց կոնակ կը դարձուի. բնաւ անոնց մասին ազդարար տեսակէտէն հատկապէս մը չը յայտնուի։ Անոնց շահերը մերկիւ պէս նկատելու սէր ու սիրտ չկալ։ Արեւմուտքը հին ատեն մեծ ճիւղեր Թափեց իսլամական զօրութիւնը քնկճելու։ Անկէ ետքն ալ, նոյնիսկ Կոստանդնուպոլսոյ ինկալը, հաջորդ, երեւմ. նախաձեռնարկութիւններ ցուցուց Թուրքերու դէմ։ Բայց այս ձեռնարկները երբեք Արեւելիք զբիտոնեաներուն շահերը պաշտպանելու համար չէին, թէպէտ անոնք էին այդ երկիրներուն որին նական տէրերը, այլ քնդհակառակն՝ յաւնարատակն էր զբիտոնեաներն այնուամենայն, եւ Արեւելիքն մէջ լատիական իշխանութիւններ ստեղծել։

Արեւելեանները այ՛չափ միտումած են Արեւմտեաններէ անարգուած բլլալու, որ յաճախ կը ճանդկալ տեսնել Յոյներ, որոնք մեծապէս կը զգածուին եւ երախտապարտութիւն կը զգան, համակրութեան ամենավաղ ժամէ արաւայտութեան համար, որովհետեւ զոնք անգամ մը, սովորական յրաժժ բացատրութիւններէն տարբեր բան մը կը լսեն։ Պէտք է սէր ունենալ բոլորովին անշահախնդիր կերպով, պէտք է սիրել առանց թաղուն դիտումներու։ Այդ սէրն ալ պէտք է գլխաւորապէս հաստատուն եկեղեցականներ եկեղեցականներու հետ։ Ձեռ ուղեր աւելի մանրամասնութեան մէջ մտնալ կանախէն կանոններ որոշել կարելի չէ թէ ի՛նչ կերպերով պիտի յայտնուի սէրը։ Սէրը ինքնին հանճարեղ է, եւ չա շուտով կը զոնէ իւր ճամբան միայն թէ անկեղծ ըլլայ։

Ահա տո՞՞ք եւ երկու զէնքերը, որոնք կ'ուզէի բացատրել: Ոչ ոք կր'այ՝ուրանայ այդ զէնքերուն զօրութիւնը: Անոնցմէ գեղեցիկ, ու անոնցմէ հաստատուն զէնքեր չկան: Ընթարտութիւնը սիրոյ մէջ, եւ սէրը ճշմարտութեան մէջ. ահաւասիկ ամէն տեսակ խոչընդոտներու յաղթելու միջոցը: Երբ որ այս յղուածը գրելու վրայ էի, ձեռքս եղող ժամագիրքին մէջ կը կարդայի Սուրբ Բեռնարդոսի գեղեցիկ խօսքերը, որոնք գրեթէ միեւնոյն տեսութիւններ կը բացատրեն: Սուրբը այս կտորին մէջ կ'ընդլայնէ Աւետարանին այն կտորը, ուր բաւարար է, թէ ձրագ մարմնոյ ակն է, յարժամակն ատաւ է, ամենայն մարմնին լուստար եղիցի (Ղուկ. ԺԱ. 4): Աչքին առատութիւնը, որ է յատակութիւնը, երկու քանի վրայ հաստատուած է կ'ըսէ, դիտողներուն մէջ սէր, եւ միջոցներ ընտրելու մէջ ճշմարտութիւն: Վասնզի եթէ ոք կը սիրէ ինչ որ բարի է, բայց չ'ախարհասէր ինչ որ հոգեմարիտ է, իրաւ է որ նա՞ զմայնաճ Աստուծոյ ունի, այլ ոչ գիտութեամբ (Հոմ. Ժ. 2): «Եւ ես չեմ գիտեր, կ'ըսէ, թէ ինչպէ՞ս ուղիղ յատակութիւնը կրնայ, ճշմարիտ դիտութեան համեմատ, ստույթեան հետ միատեղ մ'ալ: Ինչպէ՞ս կրնայ աչք իրաւքն յատակ ըլլալ եթէ նա ճշմարտութիւնը չ'գիտեր: Ինչպէ՞ս հնար է ճշմարիտ յատակութիւն մը երեւակայել, եթէ Աստուծոյ ինքն յատակ ճշմարտութիւնը, զայն չ'գիտեր, մասնոր ինքն է որ լսած է. թէ պիտի չ'անշնայ զայն՝ որ չ'անշնար քէ ով տգիտեմայցէ՞ տգիտացի (Ա. Կորնթ. ԺԴ. 38): Արդ ինչպէս յատակ աչքը երկու աղէկ սկզբունքներու արտադրութիւնն է, որ եւ

բարին սիրել եւ ճշմարիտը ճանչնալ, նոյնպէս ալ չար աչքը, հակասական երկու չար սկզբունքներու արտադրութիւնն է, որ եւ կուգտութիւն, որ ճշմարիտը ճանչնալ կ'արգիլէ, եւ կամակորուրթիւն, որ ամբարշտութիւնը մեղի սիրել կու տայ» (Սուրբ Բեռնարդոս. Ճառ յաղագս պատուիրանի. Է. սնորհմութեան):

Ով իմ Արեւելեան եւ Արեւմտեան ամենասիրելի եղբայրներա, ես ձեր ամենուն համար կը մաղթեմ այդ կատարելապէս պայծառ եւ յստակ աչքը, ճշմարտութեամբ եւ սիրով կազմուած աչքը: Այն ատեն է միայն որ բոլոր տեսութիւնները կ'ըլլան միանգամայն ստույգ եւ արդար. այն ատեն է միայն, որ լոյսը կը ծագի ամբողջ եկեղեցւոյ եւ բոլոր քրիստոնէութեան մարմինն: Ինչ որ մթադին կ'երեւար, կը սկսի լուսազգեստ ըլլալ: Եթէ բոլոր աշխարհը ունեար այս երկու ձիւրքերը, եւ յոստակ աչքը որ անոնց արտադրութիւնն է, խնդիրը միանգամ ընդ միշտ լուծուած ու մերջացած կ'ըլլար: Եթէ լուծուելու ու մերջանալը կը դժուարանայ, պատճառը՝ այս երկու ձիւրքերուն մարդկաներու վրայ պակաս ըլլալն է: Խնդիրը շուտով կը լուծուի. մանաւանդ թէ նոյնիսկ լուծուելու պէտք չ'ունենար, երբ որ այդ երկու ձիւրքերը կան եւ անոնք են որ կը տիրեն: Աղօթենք ուրեմն Բարձրելոյն Աստուծոյ, որ է նոյնինքն գերագոյն ճշմարտութիւնը եւ սիրոյ դադողէ մեղի, որ իւր արարածներն ենք. եւ այն ատեն ոչ թէ միայն՝ այս խնդիրը, այլ եւ աշխարհի վրայ եղող բոլոր ուրիշ խնդիրներն ալ, կը գտնան իրենց գոհացուցիչ եւ մերջնական լուծումը:

«Ոստա», 1911, քիւ 3, էջ 581-604:
(Վերջ)

Թրգմ. Մ. Ա. Օ.

ՄԱՔՍ ԻՇԽԱՆ